

Tadeusz Srogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź 1993, ss. 499.

Historia ustroju służby zdrowia w dawnej Rzeczypospolitej nie przykuwała dotąd wystarczająco uwagi badaczy. Dlatego z uznaniem należy odnotować ukazanie się pracy Tadeusza Srogosza, stanowiącej próbę całościowego ujęcia problematyki sanitarno-zdrowotnej w działalności administracji za panowania Stanisława Augusta. Monografia została napisana jako rozprawa habilitacyjna w Katedrze Historii Medycyny i Farmacji Akademii Medycznej w Łodzi. Składa się ona z sześciu rozdziałów, z których pierwszy poświęcony jest zmianom w organizacji opieki zdrowotnej w epoce nowożytnej, drugi — reformom służby zdrowia w związku z przełomem w administracji w początkach panowania Stanisława Augusta, trzeci traktuje o tzw. konstytucji szpitalnej z 1775 r.; w rozdziale czwartym autor przedstawił przemiany, jakie zaszły w zakresie opieki zdrowotnej w okresie Rady Nieustającej, rozdział piąty poświęcony jest reformom Sejmu Czteroletniego, szósty natomiast czasom od obalenia Konstytucji 3 Maja do upadku państwa.

T. Srogosz oparł swoją monografię na rzetelnej bazie źródłowej i bogatej literaturze. W szczególnie szerokim zakresie wykorzystał materiały ze zbiorów AGAD.

Zakres terytorialny pracy ograniczony jest do obszaru Rzeczypospolitej, bez uwzględnienia terytoriów utraconych na mocy kolejnych układów rozbiorowych. Natomiast zakres przedmiotowy został, chyba zbyt pochopnie, zwężony przez pominięcie opieki medycznej w wojsku. Za to T. Srogosz uwzględnił w swojej pracy uregulowania dotyczące ubogich i żebraków, co jest zgodne z osiemnastowiecznym pojmowaniem opieki zdrowotnej.

Podstawowym problemem badawczym pracy są reformy administracji i jej wpływ na zdrowie społeczeństwa. W szczególności autor stara się odpowiedzieć na pytania: w jaki sposób zmieniła się rzeczywistość sanitarno-zdrowotna w zależności od urządzenia struktur państwowych w konkretnej sytuacji politycznej, jak system władzy oddziaływał na ochronę zdrowia, jaki był terytorialny i merytoryczny zasięg działań administracji i od czego zależał; jaki był stosunek administracji do innych instytucji, głównie Kościoła katolickiego i czy działalność administracji stanowiła odzwierciedlenie pierwszych impulsów modernizacyjnych w organizacji służby zdrowia.

Cenne dla historyka ustroju są uwagi na temat Komisji Dobrego Porządku. T. Srogosz opowiada się za samorządnym rodowodem komisji, przyczyn ich powstania doszukuje się w ograniczeniu władzy sejmików w latach 1764–1769, powodującym powstanie luki w zarządzie lokalnym. Trudno, jak twierdzi autor, o generalną ocenę działań sanitarno-zdrowotnych komisji dobrego porządku. Tam jednak, gdzie komisje zostały utworzone i w miarę poprawnie działały starano się rozwiązywać sprawy higieny miejskiej, szpitalnictwa i służby zdrowia. Co istotne, komisje dostosowywały swoje decyzje do lokalnych warunków, upowszechniając na prowincji nowe tendencje, np. w zakresie lokalizacji cmentarzy.

Przekonywająco wypada analiza upadku komisji szpitalnych koronnej i litewskiej. Jak wiadomo zostały one powołane w roku 1775 dla lustracji szpitali i walki z żebractwem. Komisja koronna odbyła zaledwie kilka posiedzeń, natomiast litewska nie podjęła wcale działalności. Dotychczas w literaturze doszukiwano się przyczyn upadku komisji szpitalnych w niskim stanie oświaty, osłabieniu ogniw maszyny państwowej, indolencji i prywacie komisarzy czy braku kadr. T. Srogosz poddał te poglądy gruntownej krytyce, wykazując, iż nie mają one oparcia w bazie źródłowej. Analiza źródeł, jak wywodzi autor, pozwala jedynie na stwierdzenie, iż do upadku komisji szpitalnych doprowadził brak wyposażenia ich we władzę sądowniczą i fundusze.

Wiele uwagi poświęcił autor działalności Rady Nieustającej. W szczególności skupił się na roli Rady w walce z epidemiami, włóczęgostwem i żebractwem, a także w tworzeniu systemu stypendialnego dla uczniów lekarskich. Bilans dokonany Rady w zakresie opieki zdrowotnej wypada dodatnio. Należy to mieć na uwadze dokonując próby globalnej oceny Rady Nieustającej. Monografia T. Srogosza stanowi istotny przyczynek dla takiej oceny.

Analiza rozwiązań prawno-ustrojowych pozwala autorowi stwierdzić, iż w czasach stanisławowskich postępowała centralizacja merytoryczna, czyli grupowanie spraw sanitarno-zdrowot-

nych w niewielu ośrodkach decyzyjnych. Kulminacyjnym punktem tego zjawiska była działalność Komisji Policji Obojga Narodów. Powierzono jej opiekę nad ubogimi i niedołężnymi, zwalczanie żebractwa i włóczęgostwa, nadzór nad szpitalami i ich funduszami, kształtowanie kadry medycznej, zwalczanie klęsk żywiołowych, dbanie o higienę itd. W tym zakresie KPON stała się najważniejszym i w zasadzie jedynym organem zarządzającym. Choć nie wszystkie zamierzenia KPON zostały uwieńczone sukcesem, np. utworzenie Kolegium Medycznego w Warszawie, to jej działalność należy ocenić bardzo wysoko. W dużej mierze wysiłki KPON zostały zaprzepaszczone po upadku Konstytucji 3 Maja, jednakże zmiany w świadomości społecznej, jakie się wtedy dokonały, zaowocowały w okresie zaborów.

Podjmująca ważny temat, oparta na solidnej podstawie źródłowej, zawierająca ciekawe ustalenia, przystępnie napisana książka Tadeusza Srogosza zasługuje z pewnością na uwagę historyka prawa i administracji, może być nawet ozdobą jego księgozbioru, jako że — ze względu na nakład (150 egzemplarzy) — rzecz ma charakter bibliofilskiego rarytasu.

MAREK KRZYMKOWSKI (Poznań)

Peter Liessem, *Verwaltungsgerichtsbarkeit im späten Zarenreich. Der Dirigierende Senat und seine Entscheidungen zur russischen Selbstverwaltung (1865–1917)*, Frankfurt s/M — Vittorio Klostermann — 1996, ss. XIV + 386 (= *Ius Commune Sonderheft* 79).

Czy w carskiej Rosji mogło powstać niezależne sądownictwo administracyjne? Na trudne pytanie o możliwość pogodzenia rosyjskiej autokracji z zasadami nowoczesnej organizacji państwowej stara się udzielić odpowiedzi dysertacja Petera Liessema, wyróżniona już w 1993 r. prestiżową nagrodą im. Gerharda Rittera a teraz ogłoszona drukiem w cenionej serii *Ius Commune*, reprezentacyjnego wydawnictwa Instytutu Maxa Plancka we Frankfurcie/M, który — jak wiemy — coraz częściej polem swego zainteresowania obejmuje dzieje ustroju Europy Środkowej i Wschodniej.

Autor interesująco i trochę niekonwencjonalnie przedstawia rozwój systemu administracyjno-prawnej kontroli w Rosji XIX w. W centrum jego analiz usytuowana została instytucja Rządzącego Senatu, owej potężnej władzy imperium Romanowych, która sprawowała najwyższe orzecznictwo we wszystkich działach prawa. Książka ukazuje, jak Senat — zrazu pomyślany i faktycznie funkcjonujący jako podmiot władzy wykonawczej — w następstwie liberalnych reform prawa cywilnego i karnego, stopniowo przekształcał się w organ wymiaru sprawiedliwości. Prezentuje ona też uwarunkowane historycznie bariery tego procesu: rozmiar trudności i politycznego oporu, jakie stawały na drodze procesu dostosowywania prawa do wymogów nowoczesnej sądowej procedury administracyjnej obrazują w szczególności przewlekłość i niekonsekwencja prowadzonych prób reformy sądownictwa administracyjnego.

W drugiej części pracy autor odpowiada na pytania o sposób wpływania aktywności Senatu na stan prawa w Rosji. Za podstawę służy mu ponad 400 przechowywanych w petersburskim Archiwum Historycznych orzeczeń w sprawach objętych wprowadzonym w 1864 w Rosji samorządem lokalnym. Autor stara się wykazać, że sposób interpretowania statutu samorządu przez Senat prowadził do wzmocnienia gwarancji lokalnego samorządu. Ukazuje w końcu praktykę na dole, czyli początki ochrony prawnej jednostek: obywatele i zakłady rzemieślnicze zwracają się do Senatu przeciwko bezprawnym decyzjom podatkowym władz lokalnych.

Wartość monografii podnoszą załączone kasety z biogramami senatorów oraz wykazem wykorzystanego materiału archiwalnego.

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)